

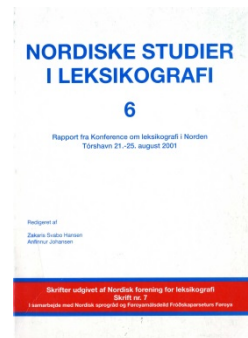
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Polysemityper i ordförrådet

Forfatter: Kerstin Norén

Kilde: Nordiske Studier i Leksikografi 6, 2003, s. 265-272
Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Tórshavn 21.-25. august 2001

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Polysemityper i ordförrådet

In this article some lexical meaning extensions described in cognitive linguistics are compared to lexicographic definitions. The corpus consists of all words beginning with the letter *k* in a comprehensive modern Swedish dictionary, Nationalencyklopediens ordbok. The chosen meaning extensions are specialization, generalization, metonym and metaphor. The results show e.g. that specialization is by far the most common meaning extension in this corpus, metaphor by far the least common. Besides these quantitative figures, different semantic subgroups of the four extension types are recognized.

1. Bakgrund och syfte

Detta är en första redovisning av ett projekt kallat "Världens ordbok", finansierat av Riksbankens Jubileumsfond under (minst) två år. Medarbetare är Lena Ekberg, Lunds universitet, och Jerker Järborg, Göteborgs universitet. Själv är jag projektledare och arbetar vid Göteborgs universitet.

De övergripande syftena med projektet är att

- undersöka kognitiva teoriers tillämpning på större lexikografiskt material
- jämföra lexikografiska betydelsebeskrivningar med kognitiva

Till de mer specifika syftena med projektet hör att

- skriva en semantisk grammatik för lexikaliskt regelbundna betydelsenätverk och betydelseutvecklingar
- beskriva problematiska aspekter och frågor i samband med detta, med särskild hänsyn till det lexikalt mer eller mindre unika
- i viss utsträckning undersöka kontextens roll för ords betydelse

Hypotesen är att även om många polysema strukturer och betydelseutvecklingar kan fångas i en kognitivt baserad beskrivning är det fortfarande mycket som är lexikaliskt unikt¹, tillfälligt eller kontextberoende på något sätt. För kontextberoendets del skiljer jag här mellan språklig och annan (när)kontext. Den språkliga kontexten indelas i lexikala, innehållsligt rika, ord respektive grammatiska konstruktioner, vilket förstås är en förenkling av den mer graduella verkligheten.

Materialet till den undersökning som redovisas i denna artikel är polysema ord ur Nationalencyklopediens ordbok (NEO), närmare bestämt hela bokstaven *k*

Den teoretiska utgångspunkten för kognitiv betydelsebeskrivning är att alla betydelser är på något sätt förknippade med kognitiva mänskliga erfarenheter av interaktionen med omvärlden. Det finns dock flera varianter av denna kognitiva grundtanke. Vi följer närmast den som introducerats av Langacker (1988, 1991). (Jfr äv. B. Heine (1997:8ff) om strukturell, psykologisk och den polysemityp han förordar, nämligen genetisk polysemi.)

Det som undersöks är för det första **grundbetydelsen** (under jämförelse med NEO men i princip omtolkad i kognitiva termer²) i form av:

- 1 ordets egen **betydelsesdomän**, t.ex. konkret/abstrakt osv.
- 2 relaterade **semantiska roller** o.d.
- 3 **konceptuella relationer** som inklusion, separation, identitet osv. (Ekberg 2001)
För det andra undersöks **polysema extensioner** (primärt här de som anges i NEO³). Inom projektet har vi hittills listat ett 10-tal sådana, men här håller jag mig till fyra av de mest välkända:
generalisering (def.: inklusion av mer omfattande domäner eller förlust av betydelsekomponenter hos ordets anknutna roller eller relationer.)
metafor (def.: stora kvalitativa domänskillnader eller helt annan typ av rollinnehavare eller relation.)
metonym (def.: omfokusering på annan roll eller relation, pragmatiska implikationer etc. eller introduktion/förlust av roller eller relationer.)
specificering (def.: minskning av domän eller tillägg av betydelsekomponent till relaterade roller eller relationer.)

Som alla som har sysslat med kategorisering av ordbetydelser vet, är det i praktiken ofta fråga om blandningar av olika kategorier, och i många fall också om gradfrågor. Särskilt gäller detta för vad som brukar kallas metaforer.

Som Svanlund påpekar i sin avhandling (2001) kan metaforer som rör domänskillnader i själva verket ses som dels en generalisering av grundordets betydelse; det är inte alla aspekter som är relevanta i den nya betydelsen, dels kan det finnas inslag av betydelse från den nya domänen, vilket enligt mig skulle kunna ses som ett slags specificering. Svanlund är inspirerad till dessa tankar av bl.a. Fauconniers s.k. blendteori (1997).

Metaforer som definierats som "helt andra rollinnehavare eller relationer" följer ett annat mönster, som handlar om ett mer renodlat utbyte av semantiskt innehåll utan inslag av generalisering eller specificering.

Det ovannämnda innebär att metaforbegreppet delvis är teoretiskt överflödigt. Här använder jag det dock, i samband med att det rör sig om stora kvalitativa domänskillnader eller om stora skillnader i typ av rollinnehavare eller relation mellan grundordet och extensionen. Konkret och abstrakt är ett exempel på domänskillnad av detta slag, sak och person ett exempel på stor typskillnad mellan rollinnehavare. Men det finns förstås fler typer. En särskild sådan är den där den metaforiska betydelsen är bunden till en lexikaliserad fras e.d.

Ett exempel på hur analysen fungerar kan ges av en omtolkning av etnologen af Klintbergs (2000) beskrivning av betydelseutvecklingen för ordet *oxveckor*, som han gjort en undersökning av.

Ursprungligen syftade benämningen på den tid man befann sig bakom dragoxen eller -oxarna under vårbruket, i praktiken mellan påsk och pingst i Östsvrige och västra Finland. Domänen är alltså en viss tidsperiod på flera veckor, deltagarna är främst människa och oxar, platsen är en lantgård i vissa geografiska områden. Implicit är tråkigheten, det tunga arbetet och att det infaller mellan två helger.

I den mån ordet används idag kan man urskilja särskilt två tidsperioder: arbetsveckorna efter julhelgen och arbetsveckorna efter midsommar. Även påsk nämns. Tråkigheten har

fokuserats och det gäller inte enbart jordbruksarbete och inte någon speciell geografisk plats heller. Klintberg kallar den nya betydelsen metaforisk.

I enlighet med resonemangen ovan skulle man i stället kunna säga att den är en blandning av generaliseringar (tidsperiod på flera veckor efter, men inte före, vilken som helst viktig helg; vilket slags arbete som helst, var som helst) och metonymi (fokus på tristess, förlust av rollinnehavare, oxen). Det finns dock vissa regionala skillnader i efter vilken helg (främst jul eller midsommar) som oxveckorna infaller. Detta skulle kunna kallas en specificering inom respektive område. Oxen, slutligen, kan tolkas som en metafor för seg styrka etc., som nu flyttats till Agentrollen och blivit en egenskap hos denna.

Betydelseutvecklingen kan alltså sägas innehålla drag av alla fyra extensionstyperna, även om det kanske är metaforen, oxen, som framstår som kognitivt mest framträdande. Språkligt är det ju också den som bär resten av betydelsen tillsammans med tidsangivelsen, veckorna.

2. Resultat

Först några avrundade siffror baserade på NEO:s indelningar.

Av närmare 5000 ord (lemman) på *k* i NEO finns det mer än 3000 polysemiångivelser. Ca 2000 av dessa har formen av betydelsenyanser under ett lexem, ca 1000 är i form av olika lexem⁴. Fördelningen av polysema betydelser är förstås väldigt ojämn över olika ord.

I min analys av extensionerna har jag inte skilt mellan betydelsenyanser och lexem, och i förekommande fall inte heller mellan lemman med samma genetiska ursprung.

Intressant nog lyckades jag placera de flesta av extensionerna i grupperna rena generaliseringar, metaforer, metonymer och specificeringar, fast de grupperna är förstås mycket abstrakta, så det kanske ändå inte är så märkligt. Genom tillägg av ett antal kombinationsgrupper lyckades jag få in det mesta under de fyra rubrikerna.

De rena specificeringarna var vanligast, ca 750 stycken. Till dessa kan läggas det 50-tal fall där redan definitionen i ordboken inleds med uttrycket *särsk.*, vilket innebär att man bara tagit fast på speciella av flera möjliga betydelse (t.ex. *kejsarkrona* definieras bara som växt eller bakverk, inte som 'kejsares krona'). Något som jag inte undersökt i denna omgång är de många s.k. definitionstillägg där det står ung. "ofta spec. om...". En specialundersökning av dessa beskrivningar skulle vara intressant för projektet.

Rena generaliseringar och rena metonymer var knappt 600 var. Till metonymerna kan också räknas fallen med s.k. konstruktionsväxling, ett 30-tal. De rena metaforerna, slutligen, var ca 340, enligt min analysmodell.

Bland kombinationsgrupperna var det framför allt kombinationerna med specificering som var vanligast: specificering + metafor och specificering + metonym hade ca 80 fall var. Dessutom fanns det ett 10-tal fall som var kombinationer av specificering, metafor och metonym. Specificering + generalisering förekom i ett 60-tal fall. Övriga kombinationer har små siffror.

Specificering är alltså inblandad i ca en tredjedel av alla polysemibelägg. Generalisering och metonymi förekommer i en fjärdedel var av fallen och metaforer i bara en sjättedel.

I det följande beskriver jag några undergrupper med exempel på de fyra extensionstyperna. Jag har då valt bland de mest frekventa typerna, utan att ange några siffror. Ibland förekommer dock beskrivande uttryck som "vanligt" osv.

3. Specificeringar

De absolut vanligaste områdena är dels olika fackspråksbetydelser, dels betydelser som aktualiseras i någon viss situation. Det specifika området framgår normalt av kontexten⁵. Det är förstås en otydlig gräns mellan fackspråklig och annan användning, och vad som är ett fackområde kan också diskuteras.⁶ Domänen är förminskad, så att ordet får en mer inskränkt betydelse; det utgör ett särfall av grundbetydelsen med speciella egenskaper.

Några exempel på mer fackspråklig användningar: *kasta* (veter.), *klunga* (sport), *komplex* (psykol.), *kris* (med.), *kvast* (bot.)

Exempel på några mer allmänna användningar: *kloss* (leksaker), *kälke* (leksaker), *käpp* (gångstöd), *käpp* (straffredskap), *kroppsrörelse* (motion).

I gruppen specificeringar ingår också ord som får negativ (flest) eller positiv värdering: *karl*, *kommentar*, *kommers*, *känslig*, *köpa* resp. *kollegial* och *kvalitet*. Eventuellt kunde detta betraktas som exempel även på metonymi, eftersom det är implikationer och associationer hos orden det rör sig om.

De fall där specificering kombineras med någon annan extension uppvisar liknande mönster:

Specificering och metafor: *klipp*, *krasch* (abstrakt + handel), *knäcka* (abstrakt + problem), *kulla* (person (ej ko) + i Dalarna), *kossa* (person + nedsättande.)

Specificering och metonym: *kabinett* (personer + regering), *kaki* (produkt av k. + tyg), *klunka* (Agent + dricka), *kurbits* (bild av k. + i dalmålning), *kalori* (fokus på effekt + i föda)

Specificering och generalisering: *klättra* (-lemmar, + bot.), *krönika* (-kronologi, + media), *kristen* (-religion, + de egna), *knäppa/knyta* (+upp) (-viss riktning, + annan riktning (ligger egentligen i partikeln)).

Specificering, metafor och metonym: *krona* (mynt, annan domän, bild av k.).

För generaliseringarna, metonymerna och metaforerna nedan tas enda de rena grupperna upp. Kombinationerna har antytts alldeles ovan, eftersom de flesta förekommer tillsammans med specificering.

4. Generaliseringar

Att den språkliga kontexten spelar roll för specificeringar är kanske inte så konstigt. Men den gör det också för generaliseringar. Och det gäller inte bara i samband med grammatiska konstruktioner och grammatikaliseringar, som jag återkommer till nedan, utan också för andra typer av generaliseringar. I en liten undersökning av 381 förekomster av ordet *kaffe* i Press97 (Språkbanken) fanns det fem generaliseringar av grundbetydelsen, drycken. Det var fall när den vätska som drycken utgör användes till annat, t.ex. matlagning eller målning, men också ett fall med liknande dryck som inte tillverkats av kaffebönor. I alla dessa fall fanns det innehållsliga kollokat som pekade ut tolkningen, t.ex. *pensla bröden*, *blanda med äggulorna och chokladen*, *teckningar, på papper*; *malda ekollon*.

Den absolut vanligaste typen av generalisering är den där gruppen referenter eller roll-innehavare, dvs. domäner, helt enkelt utvidgas. Några exempel: *kanal* (äv. naturlig), *kille* (äv. vuxen), *kotlett* (äv. utan ben), *kvacksalvare* (äv. läkare), *källa* (äv. annan vätska), *kärra* (äv. annat fordon); *kolonisera* (äv. om djur el. växter), *kryssa* (äv. – segelbåt).

Tre undergrupper av generalisering har ett tjugotal exempel var:

Könsneutralisering (särsk. i plural) förekommer i benämningar på olika folk, från *kambodjaner* till *kymver*.

Liknande arter o.d. från *kamomill* till *käringtand*, men även *konjak* o.d.

Förstärkande: *kalas-*, *kromosom-*, *kanon-*, *knall-*, *komplett*, *kriminell*, *krepera*.

Grammatikalisering förekommer i ett 15-tal fall.⁷ Övergång från substantiv till adjektiv hos *kompis* och *kul*, från adjektiv till adverb hos *kort* (*kort därefter*) och *kvick* (*illa kvickt*). Verb som får hjälpverbs- eller hjälpverbsliknande funktion är bl.a. *kunna* och *köra* (*med*). Vissa substantiv och adjektiv används även i tilltal etc.: *kusin*, *kär*, *kandidat*, *kram*, *kull!* och *krigsråd*. En generalisering av *klass* fann jag i Forskning och framsteg: *i klass med*. Här anger ordet *klass* bara något slags jämbördighet (som hos dem som räknas till samma klass). Just den grammatiska kontexten förekommer endst vid denna betydelse.

Ett särskilt problem är ord som får utvidgad extension p.g.a. att verkligheten förändras. De är då inte exempel på interna språkliga förändringar, utan på externa, men likväl är de ett slags generaliseringar ur nutida perspektiv: *kavalleri*, *klockare*, *knäsetta*, *konkubin*, *konstapel* osv. Det rör sig om ett drygt tjugotal fall under *k*.

5. Metonymier

Det finns många undergrupper av metonymier, med inte så få fall vardera. Den lexikala kontexten indikerar normalt vilken av olika betydelser det gäller. I min lilla *kaffe*-undersökning (se ovan) fann jag att såväl grundbetydelsen som metonymerna i de allra flesta fall förknippades med särskilda kollokat: grundbetydelsen (dryck): *dricka*, *slät kopp*, *hälla*, *servera*, *varmt*, *bullar* osv. Växtbetydelsen kombinerades med *odla* och *odling*, måltidsbetydelsen med andra måltider som *frukost*, *titta in*, *med* + PERSON (*kaffe med Clinton*), klockslag osv, råvarubetydelsen med *vara*, *råvara*, *investera*, *mäta upp*, *snusmalet* osv. Det fanns förstås flertydiga närkontexter, t.ex. *doft* och *billig*, men i de flesta fall gav den lexikala kontexten betydelsen.

Bland metonymerna är det absolut vanligaste att det sker omfokuseringar inom ramen för rolluppsättningen, relationerna eller det som impliceras pragmatiskt. Betydligt ovanligare är det att någon semantisk roll läggs till eller tas bort o.d.

Exempel på det förstnämnda, ur några av de vanligaste undergrupperna:

5.1. Fokusering av annan rollinnehavare eller huvudord

konversabel (Ag. i stf Obj.)

Handling som visar k.: från *kallhamrad* till *kättersk*.

Fokusering av typisk egenskap: *kastanj* (äv. färgen), *konstgjord* (onaturl.), *knarr* (fartyg som k.)

Typiska obj. hos k. och tvärtom: *kanadensare*, *kjoltyg*

Anordning för k: *kickstart*, *klapp* (på dörr)

Helhet-del: *kaffe*, *kraal*, *kummin*, *kvinnfolk*

Innehåll i k: *kaffekopp*, *kittel*, *kosthåll*, *krets*

Resultat/effekt: *kalkmålning*, *kartong*, *kvickbet*

Närliggande plats: *kind*, *knä*, *kuliss*, *kölsvin*

Plats för: *kansli*, *krukmakeri*, *kyp*

Tid för: *karbon*, *krig*, *kväll*

Bild av /tecken för etc.: *klöver*, *konsonant*, *krona*

Av dessa är resultat och handling mycket vanliga metonymier. Plats och framför allt tid är mindre vanliga.

5.2. Den semantiska roll som framför allt läggs till och tas bort

är Agenten. Exempel på det förstnämnda är *kittla*, *kleta*, *korrelera*, på det sistnämnda *karakterisera*, *klistra* och *kombinera*.⁸

Också Rörelserelationen kan läggas till, *klämma*, *klänga*, eller tas bort *klättra*.

I något fall fokuseras Källa (*kvist* för ställe där kvist suttit), Mål (*koppla (upp)*) eller Initialskede (*kompostera*). Också värderingsaspekten kan fokuseras. För den betydelse av *klass* i Forskning och framsteg som kan beskrivas som metonymiserad och fokuserar på värdering förekom 3 fall, alla med attributen *bög/god/bögsta*.

Dessutom finns ett 15-tal svärplacerade ord som är såväl ljudhärmande som interjektioner, från *klafs* till *kucku*.

6. Metaforer

När det gäller metaforer är det skillnad om hela betydelseuppsättningen, domän, roller och relationer, metaforiseras som en helhet eller om det bara är endera av de tre delarna eller t.o.m. delar av dem som används metaforiskt. Den typ som gäller hela uppsättningen kallar jag **begreppsmetafor** (Stålhammar 1997:17), den andra för **endimensionell metafor**.

Kontextuellt visar sig begreppsmetaforer ofta i förändrade grammatiska kollokationer, inklusive mer eller mindre stelnade lexikaliserade fraser. Däremot behöver inte de lexikala kollokationerna i övrigt nödvändigtvis förändras, eftersom de tenderar att vara polysema på motsvarande sätt som det undersökta ordet, inom ramen för den nya betydelsen. I Stålhammar (1997:17f.) påpekas att det är begreppsmetaforerna som intresserat kognitiva språkforskare. Det är också den typen som kan vara produktiv i vetenskapliga sammanhang och som kallats bl.a. theory-constitutive metaphor.

När det rör sig om endimensionella metaforer, där det rör sig om stor domänförändring eller att enstaka rollinnehavare eller relationer förändras kraftigt, blir däremot normalt också de lexikala kollokationerna annorlunda, framför allt när det gäller nya rollinnehavare eller relationer, vilket är det vanligaste. Likheten med metonymerna är här påfallande.

I en Press97-analys av *knyta* (128 exempel) var det exempelvis så att begreppsmetaforerna uttrycktes med kollokationer som *knyta kontakt*, *knyta band* etc. Dessa fraser är mer eller mindre lexikaliserade; objekten kan exempelvis användas i naken form.

Andra begreppsmetaforer signalerades med grammatiska kollokationer som *knyta an till*, *knyta x till y*, *knyta y till sig*, dvs. ganska ofta med någon konstruktion med prepositionen *till*. För grundbetydelsen fanns inga sådana konstruktioner, utan där övervägde lexikala kollokationer som *slips*, (*sko*)*snören*, (*löpar*)*skor*, *skarv*, *fluga* (fiske) osv.

6.1. Endimensionella metaforer:

Objekt med liknande utseende: *kagge* (mage), *kringla*, *krona*

Objekt med liknande funktion: *kugge*, *klocka* (ägg-)

Objekt med liknande effekt: *kalldusch*, *klockren*, *körare*, *köl*

Byte från djur/växt till personreferent: *kackel*, *kotte*, *krake*, *kärnfrisk*

Själsligt/mentalt: *kvick*, *kyla*, *känslös*

Synestesi: *kakofoni, kylig, kärv, kyss?* (godis)

Liknelse: *kattunge, knapp* (som att trycka på), *knivbugg, kägla*

6.2. Begreppsmetaforer:

Exempel är *kapplöpning, klar, knyta, korseld, kortlivad* och *kullerbytta*. Dessa metaforer över-skuggas stort av den föregående gruppen i lexikal frekvens. I enlighet med kognitiva teorier skulle de vara exempel på metaforer som är grundläggande och typiska för vår interaktion med den omgivande verkligheten.

6.3. Problemfall

Ord som på ett sätt kan uppfattas som metaforer, men som samtidigt har en helt annan egenskap, nämligen att alludera på en synonym med liknande form är *knaper* (*knäpra, knapp*), *knatting* (liten flaska, *kvarting*), *krita* (ev. skriva med krita, *kredit*). Dessa vållar speciella analysproblem.

7. Generella problemfall

Förutom verklighetsförändring och formlighet finns det ett par andra typer av analysproblem. Det rör sig dels om lån, dels om etymologier som förlorar sig i historiens dunkel. I båda dessa fall kan det som ser ut som homonymi idag genetiskt sett vara frågan om polysemi. Hur långt man ska gå, bl.a. i abstraktionsgrad för grundbetydelseangivelsen, är inte givet. Exempel på gamla inhemska fall är *knalle* och *kuse*, på lån t.ex. *kluster, kondition, kontrahera* och *konvergens*.

8. Slutdiskussion

Inom kognitiv språkforskning har man hittills mycket intresserat sig för begreppsmetaforer och för grammatikalisering. Att det finns ett samband mellan dessa två företeelser står klart, eftersom de ofta har förekomsten av grammatiska kollokationer gemensamt. Däremot är de inte är de mest frekventa källorna till betydelseförändring och polysemi i ett större lexikalt material. Samtidigt verkar det dock av mina små undersökningar i textdatabasen som att de är betydligt frekventare om man ser det hela ur ett textperspektiv. Och om man "rensar" den lexikala beskrivningen från sådana betydelsenyanser där den lexikala kontexten normalt ger förklaringen, så är det just begreppsmetaforer och grammatikaliseringar som återstår. De tycks alltså vara "äkta" betydelseförskjutningar i ords betydelse.

Något mer tveksamt verkar det med de begreppsmetaforernas samband med våra erfarenheter av den yttre verkligheten, men för definitiva slutsatser om detta krävs större undersökningar.

Ur ett lexikografiskt perspektiv är det förstas kollokationsstudierna och klassificeringen av kollokationerna som verkar vara bland det mest relevanta. Av undersökningen att döma ges många av de polysema betydelsena ju mer eller mindre entydigt av kontexten. Samtidigt är det inte alla ord ur en viss domän som kan användas i nya kontexter, och detta behöver också studeras och beskrivas närmare.

Intressant är också att alla de polysema betydelsena i viss grad låter sig typindelas i generaliseringar, metonymier, metaforer och specificeringar. Här kan den kognitiva semantikens systematiseringar uppenbarligen bidra till den lexikala beskrivningen. Ett sådant resultat gör att en semantisk lexikal grammatik kanske inte är en alldeles omöjlig tanke,

trots kontextinverkan och lexikala egenheter. Och kontexten låter sig ju också i viss mån systematiseras.

- ¹ Jfr Svanlund (2001:325) där han visar olika metaforiskt uppträdande mellan svenskans vikt- och tyngddomäner, men där framför allt ordet *väga* avviker från det allmänna mönstret inom de båda domänerna.
- ² Den kognitiva omdefinitionen av grundbetydelser är hittills bara delvis genomförd. Ett exempel på förändring än att adjektivet *klar* får den kognitiva grundbetydelsen 'som är utan hinder' etc., i stället för NEO:s mer specifika 'fri från allt som fördunklar'.
- ³ Ibland kunde andra val av grundbetydelse respektive extension göras ur kognitivt perspektiv. Detta arbete återstår alltså till största delen.
- ⁴ Jag har räknat bort ett hundratal genetiskt homonyma lexem.
- ⁵ I en liten undersökning av ordet *klass* i Forskning och Framsteg, som finns i Språkbanken, fann jag att 11 av 15 användningar kunde beskrivas som specificerade. För de fackspråkliga användningarna fanns i den språkliga kontexten innehållsiga kollokationer som *cellgifter*, (*klass*) *1 och 2; elever, barn resp. underklassen*.
- ⁶ I NEO finns en bestämd uppsättning fackområden. Då dessa förekommer är de vanligen i form av ett eget lexem, inte en betydelsenyans.
- ⁷ Det är inte helt lätt att definiera grammatikalisering, men vanligt är att övergång från mer innehållsiga till mer grammatiska ordklasser räknas dit. Ett indicium är också förekomst i vissa grammatiska kontexter, gärna i samband med prepositioner, partiklar, satsförkortningar, infinitivfraser m.m. Grammatikalisering räknas av Hopper och Traugott (1993:80f.) närmast till metonymerna, men de för ett resonemang om att också metaforik och andra processer är inblandade. Viktigt för dem är också att grammatikaliseringens första stadium är ett pragmatiskt orsakat behov av större expressivitet hos ett språkligt uttryck, vilket bäddar för redundans osv.
- ⁸ Om det blir plus eller minus för Agent beror förstås på hur grundbetydelsen definieras.

Litteratur

- Ekberg, Lena 2001. Betydelsebeskrivningar och extensioner. [Stencil]. Institutionen för svenska språket. Göteborgs universitet.
- Fauconnier, Gilles 1997. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge.
- Heine, Bernd 1997. *Cognitive Foundations of Grammar*. Oxford.
- Hopper, Paul J. & Traugott, Elisabeth 1993. *Grammaticalization*. Cambridge.
- Af Klintberg, Bengt 2000. Oxveckorna. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv*. Uppsala. S. 45-56.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites*. Stanford.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Descriptive Application*. Stanford.
- Stålhammar, Mall 1997. *Metaforernas mönster i fackspråk och allmänspråk*. Stockholm.
- Svanlund, Jan 2001. *Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer*. Stockholm.

Material

- Nationalencyklopediens ordbok*. 1996. Utg. av Språkdata, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, och Bokförlaget Bra Böcker AB, Höganäs.
- Press 97, F&F Språkbanken*, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.